

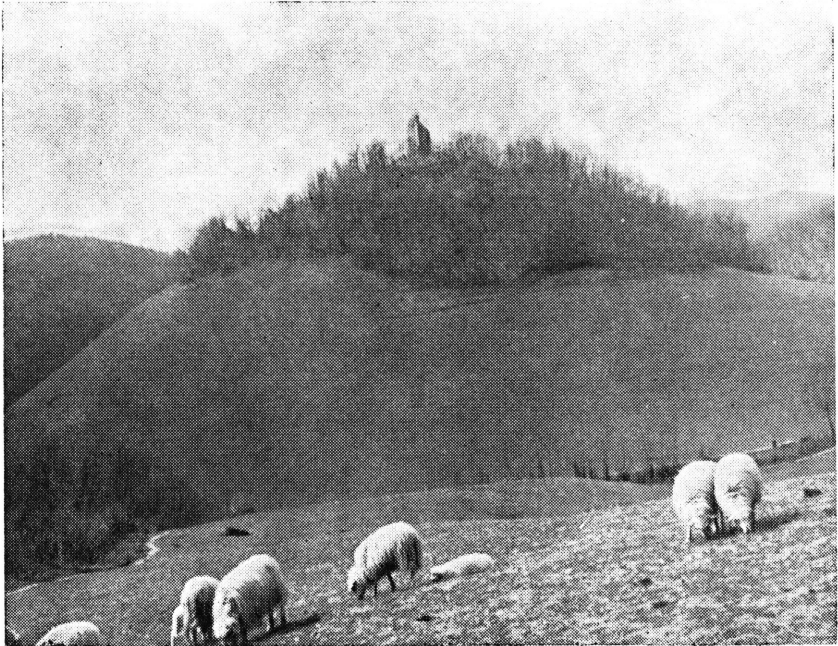
BLAGAJ NA SANI

»Nisu stari Hrvati kako god zidali.«

K. Š. ĐALSKI, *Illustrissimus Battorich.*

Razvalina srednjovjekovnog grada Blagaja na Sani leži nekih šest kilometara istočnije od ušća Sane u Unu (u Bosanskom Novom), od Sane udaljena je u sjevernom pravcu nešto manje od dva kilometra i zaklonjena je od pogleda prolaznika masivom brda Daščica (k. 349). Okružen sa svih strana višim bregovima, grad se ne primjećuje dok mu se sasvim ne približi uskom dolinom što je čini potok Lučica, koji se ulijeva u Sanu. Pejzaž neobično podsjeća na Hrvatsko zagorje: niski pastoralni brežuljci i uske travnate doline izbrazdane potocima i prošarane mrkosivim kvadratima njiva, sve blago i pitomo.

Grad se smjestio na čunjastom brežuljku vrlo strmih strana (k. 294), a oko njega uskim i dubokim dolinicama protiču potoci Ploče i Repušnik, koji se na južnoj strani gradskog čunja sastaju s potokom Lučicom, u čijoj se tijesnoj dolini smjestilo selo Blagaj Rijeka, na istom mjestu na kojem se prostiralo i podgrađe, koje je u svoje

Sl. 1 Pogled sa sjevera, s Crkvine, na grad.

vrijeme služilo burgu, a koje se s crkvom »beati Georgii de Blagay« prvi put spominje 1334. godine.¹ Sučelice, na lijevoj obali Sane, još i danas povezano jedino skelom, leži selo Blagaj Japra s bogatim tragovima (prostranim troskovištima) stare željezarske industrije, koja je svoj najveći procvat doživjela u kasnoj antici (III–V st.), kada se tu u većim količinama (dobrim dijelom za potrebe Siscije) talila željezna ruda. Zasad nema nikakvih tragova da se ovdje talilo i u srednjem vijeku. Velika ekonomska moć blagajskih knezova gospodara obaju Blagaja, temeljila se uglavnom na zemljišnom posjedu i na ubiranju raznih feudalnih daća (desetina, putarina, skelarina, maltarina, itd.) na području prostranog feuda.

Položen tako na dominantnom položaju, na relativnoj visini od oko 150 metara, Blagaj se – po svoj prilici – razvio na prehistorijskom supstratu, iz utvrđenja koje je u ranom srednjem vijeku moglo igrati značajnu obrambenu ulogu župskog grada.² U prilog tome ne govori samo njegov gradinski položaj nego i prvobitni kružni oblik »Ringburga«, koji se u svom daljem hodu dograđivao, adaptirajući se plastici terena i potrebama vremena. U svakom slučaju, velika humka na kojoj je sagrađena monumentalna romanička branič-kula daje utisak planski nasute gomile jedne drvene preromaničke *motae* (Motte), ako već ne limitnog tumula prehistorijske gradine.

Ruševina Blagaja u narodu je općenito poznata pod nazivom *Derviši -kula*, jer su je po predaji zidali neki derviši (koji su dali ime i obližnjem zaseoku Derviši, što neće biti bez nekog realnog osnova), dok su je – po drugoj legendi – derviši osvojili od nekakva bana. Tako je ovdje gotovo i nestalo tradicije o davnim gospodarima ove zemlje i ovoga grada. Kao da se nad sudbinom Blagaja nadvilo nešto fatalno, što u sebi nosi nešto od trojanske tragike. Ne samo da je zaboravljena njegova prošlost nego se u žrvnju vremena izgubilo i ime grada i sjećanje na njegove gospodare Baboniće Blagajske.

Arhitektura grada, koliko se sačuvala, pruža izgled već razvijenijeg burga XV stoljeća. Jer, osim romaničkog donžona reprezen-

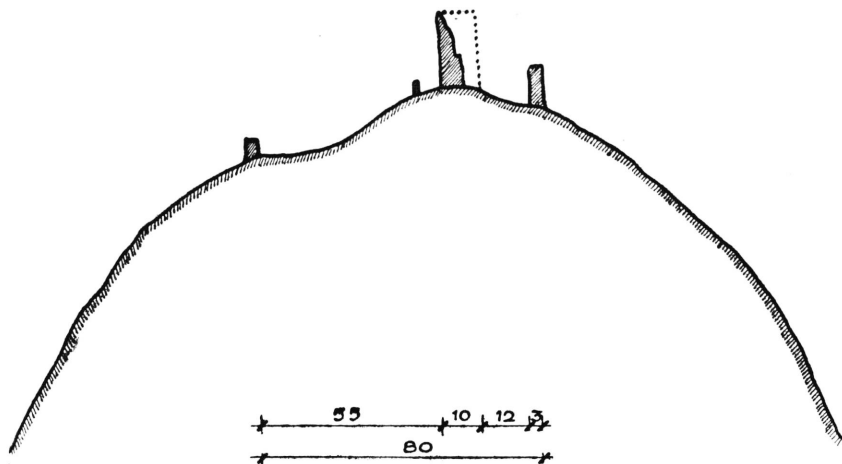
¹ TKALČIĆ, Mon. h. ep. Zagr. II, str. 90. – Kraći opis starog grada Blagaja s tlocrtom dao je TRUHELKA, Naši gradovi, Sarajevo 1904, str. 13–14.

² U hrvatskoj toponomastici za naseljena mjesta često je staro pridjevsko ime *Blagaj* koje asocira rodnu i obilnu zemlju (up. Ak. Rj. s. v. Blagâj, Blága-ja), ali se pod tim imenom javlja i nekoliko kastruma: Blagaj na Sani, Blagaj na Korani (zvan i Blagajski Turanj), Blagaj na Buni, a za frankopanski Ripač na Uni također kažu da se nekad zvao Blagaj. Očito je da su burgovi nazvani po naseljima iz kojih su se u svoje vrijeme i razvili i da su eponimna naselja svakako starija od istoimenih gradova. Ime Blagaj izvedeno je s davno zastarjelim sufiksom i spada u red toponima starog kova kao što su Oglaj, Bilaj, Maglaj, Dubočaj i druga.

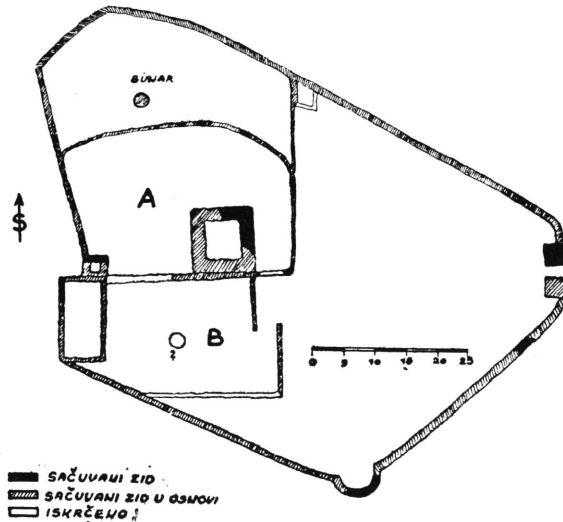
tativne forme i perimetralnog zida – glavnih elemenata romaničke fortifikacije – tu su već i kule na bedemima, vlastelinski dvor s unutrašnjim dvorištem i drugo. Međutim, aktuelno stanje razvaline, koja je zarasla u šikaru i zasuta je ruševinom, ne dozvoljava da se određenije govori o formi i namjeni pojedinih objekata, niti o etapama razvoja.

Ako bismo prosuđivali samo po tehnici zidanja, dobio bi se pogrešan utisak da je masivni romanički toranj – što se poput osvojenog obeliska drsko ustremio (još i danas)! u zamagljeno nebo – mlađi od ostalih dijelova gradske arhitekture. Zidan je na najvišem uzdignuću platoa, u gotovo pravilnim pasovima dobro klesanih sitnijih kvadera jedrog vapnenca (kamen je po svoj prilici dovožen sa strane). Sve je tu kvalitetno. Malter prvorazredne konzistencije (riječni pijesak i kreč s primjesom tucane opeke) još i danas čvrsto drži zidnu masu što su je ljudi i vrijeme tako uporno razgrađivali stotinama godina. I stoji tako ostatak tornja – kao da prkosi (još i danas visok oko 20 m).

Na žalost, ono što se sačuvalo ne pruža elemente za vjernu grafičku rekonstrukciju ovog impresivnog objekta našeg trećenta. Ali, i ovakav kakav je, blagajski donžon živo je prisutno svjedočanstvo vještine naših starih (nepoznatih) majstora koji su ga izgradili žuljevima svojih ruku i u znoju svoga lica. Živi je svjedok plodne graditeljske tradicije i kulturnih dostignuća u ona davna vremena XIV vijeka. Ništa tu ne zaostaje za mnogo brojnim analogijama iz zapadne Evrope, prvenstveno onima iz zemalja njemačkog govornog jezika, kojima je najbliži.

Sl. 2 Tlocrt Blagaja na Sani — nešto ispravljen snimak Truhelke, prilagođen današnjem stanju.

Sl. 3 Presjek grada od kapije do zapadne kule (istok — zapad).

Osim vertikalnog niza strijelnica s uskim prorezima na vanjskom licu – od kojih je samo ona u prizemlju čitava – ništa se nije sačuvalo ni od arhitektonskog ukrasa ni od perforacija. Vjerojatno pri vrhu kule treba zamisliti erker (ili mašikulu), oslonjen na konzole, od kojih se vide samo dva ležišta. Toranj se na vrhu, svakako, završavao kruništem. Neraščlanjene plohe ovog masivnog zdanja donekle su oživljene jedino naglašenim uglovnim kvaderima (Buckelquadern), koji pored konstruktivne imaju i dekorativnu vrijednost. Sve to svojim stilskim karakteristikama ukazuje na možda nešto retardiranu romaniku prve polovine XIV stoljeća. Toranj je, svakako, zidan za borbu hladnim oružjem, dakle još prije kraja XIV vijeka, kad su se već i u našim krajevima upotrebljavale puške i topovi. S tim je sasvim u skladu kvadratičan oblik, debljina zidova (oko dva metra u prizemlju) i visina objekta od pet-šest etaža (oko 25 m). Sve to s dovoljno razloga govori da postanak blažajske branič-kule datiramo u prvu polovinu XIV stoljeća.

O ostalim građevinama na gradu može se malo šta određena reći. Koliko se po zatrpanim ostacima vidi, i oni su bili kvalitetno zidani, iako u nešto rustičnijoj strukturi i tehnici. Tu nema pravilnih redova, iako je kamen dobro tesan. Za njihovu arhaičnu strukturu (zapadna kula i bedem) karakteristične su poprečne (samo poprečne!) grede kojima je ojačana masa zida, kakve se redovito nalaze na bosanskim gradovima predturskog doba (tzv. hatule),

a sporadično i u Hrvatskoj. Što se tiče objekta pored zapadne kule (to je pačetrovina $13,5 \times 7,5$ m), koji vjerojatno predstavlja ostatke palače (hiže), o njemu se kao i o čitavom unutrašnjem dvorištu bez kopanja ne može ništa sigurno reći. Sudeći po uskim temeljima, možemo zamišljati da nije bio viši od dva etaža.

Stari grad Blagaj pripada, dakle, tipu visinskog grada, kod kojeg je dispozicija prostora provedena logično i u skladu s konfiguracijom terena: oko monumentalne kule kao centralne obrambene (u starije vrijeme i stambene) tačke razmještene su unutar bedemâ koji su konačni oblik dobili u gotici kada su izgrađene kule na zidovima, a sami zidovi dobili potrebnu visinu i obrambene uređaje) svi ostali objekti potrebni za siguran i udoban život vlastelinskog dvorca. S vremenom su uz romaničku jezgru (donžon i bedemi) dograđeni pod zaštitom kule novi objekti, čime se proširuje i prvobitni tlocrt. Sada dolazi do izrazite diferencijacije gradskih prostora. Na jugozapadnoj strani – zaklonjenoj od sjevernih vjetrova – formira se (vjerojatno negdje krajem XIV i u XV v.) unutrašnje dvorište s palacom i drugim pratećim objektima, koje tek treba otkopati i fiksirati. Unutrašnje dvorište (B) kao stambeni dio odvojeno je (ogradnim zidom) od sasvim obrambenih prostora burga (A), koji funkcioniraju kao potpuno zasebna cjelina. Tako se Blagaj sve više obogaćivao novim (gotičkim) elementima, namjenjenim s jedne strane sve višem standardu kneževske obitelji, a s druge boljoj obrani.

U tome stadiju, koji u razvoju burga odražava već puno prisustvo gotike, prekinut je dalji razvitak grada. Tada je Blagaj morao imati izrazito akcentiranu dinamiku (ritam) svoje gornje konture – više kula i drugih zgrada različite visine na dosta zgusnutom prostoru – što je zajedno s drugostepenom plastikom unutrašnjih vizura i oblika doprinosilo pitoresknosti siluete burga.

Potrebno je primijetiti da ni Babonići, koji su Blagaj napustili oko 1530, a ni Turci, koji su ga još neko vrijeme držali, nisu – koliko se površinski vidi – izgradili nikakve značajnije artiljerijske objekte (bastione, kazamate) na gradu, osim možda jedne torete (ili manjeg bastiona) na jugoistočnom dijelu perimetra.

Blagai na Sani je, koliko se zna, ktizma goričkih i vodičkih knezova – Babonića (tačnije Babonega), koji se od XIV stoljeća baš po ovome gradu nazivaju *comites de Blagay*.

Gorički knezovi, starinom s Kupe, postali su vlastela u staroj dubičkoj župi krajem XII stoljeća što im je kralj Emerik *vigore donationis* – u duhu novog donacionog sistema Arpadovića – 1200. potvrdio i u baštinu poklonio prostrane posjede u staroj plemenskoj župi oko Vodičeva na Uni («... *quadam terram Wodicha vocatam in partibus inferioribus Sclavonie, in contiguitate districtus*

Zane et Dubicha existentem».³ Izgubivši nešto kasnije (1323) stare obiteljske posjede na Kupi, Korani i Savi, među njima i zavičajni Steničnjak, Ozalj, Okić, Medvedgrad, Ribnik i dr., Babonići pustije duboko korijenje na svojim novim posjedima s obje strane Une – na Krajini, koja to još tada (XIII, XIV i XV v.) nije bila. Njihovi su gradovi Ostrožac i Krupa na Uni, Bila Stina, Bojna i Erubno, Bušević, Otoka i Novi (Stari Novi) na Uni, zatim Kostajnica, Dubica i Kozara, Blagaj i Kamengrad na Sani i drugi. Ženidbom s Katarinom, kćeri bosanskog bana Prijezde, dobio je Stjepan Babonić Krupski 1287. u miraz još i zemljaničku župu na Vrbasu »*in territorio Galas*« (Glaž.)⁴ Preko prostrane državine Babonića vodili su tada najznačajniji putovi s primorja u Panoniju, što su oni svojom kneževskom vlašću obilno iskorištavali.

Osim toga znali su se vješto okoristiti slabostima režima posljednjih Arpadovića i zahvalnošću novog kralja Karla Anžuvince, koji ih ne bez razloga naziva *magni comites Sclavoniae* (1309). Oni su tada uz Šubiće Bribirske i Frankonane Krčke daleko naimoćnija hrvatska feudalna porodica. Prihodi im iznose više od 120 tisuća dukata, za ono vrijeme silan novac. Kao zemaljska gospoda snažno utiču na poslove zemlje. Slavonijom vladaju kao pravi dinasti, a kao banovi *totius Sclavoniae* kuju novac, srebrne banovce.

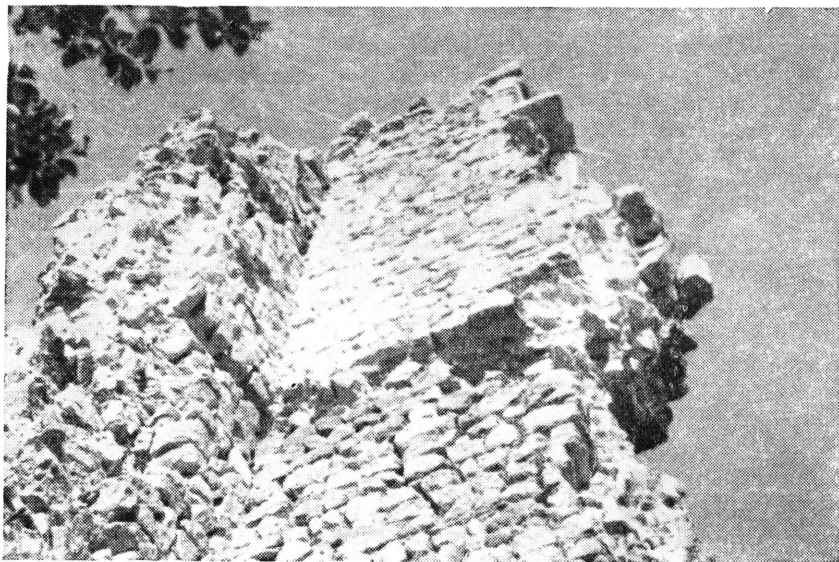
Nakon obiteljske nagodbe između Babonegovih sinova, tj. sinova bana Stjepana Steničnjaka, knezova Ivana i Radoslava, pred zagrebačkim biskupom Augustinom Kažotićem (1313), još više su konsolidirali moć svoje obitelji. Radoslav je dobio sanske posjede. On i njegovi sinovi Dujam i Nikola postadoše osnivači one grane Babonega koja će se odsad po Blagaju na Sani nazivati Blagajskom. Spojivši ujedno prostrane vodičko-sansko-dubičke posjede, Vodičevo (čiju ulogu preuzima uskoro Blagaj) postade velika gospodštija, prostran posjed. Svi tamošnji slobodnjaci i plemići (»*bona iobag'onum*«) dođoše u ovisnost o Babonićima Blagajskim. A kad je Ivan, Babonegov sin, postao – nakon propasti Bribiraca – još i banom Hrvatske i Dalmacije (1321), bio je to vrhunac moći ove vlastohlepne porodice, koja je u hrvatskoj povijesti odigrala veoma krupnu ulogu.

A onda je došlo do naglog pada (1323). Prevelika moć Babonega stajala je na putu centralističkim težnjama vladara, koji je nastojao skršiti svezlast hrvatskih feudalnih dinasta što su tako silno ojačali koristeći se milošću i donacijama Kolomanovih nasljednika.

Ipak, iako Babonići nikad više nisu igrali vodeću političku ulogu, ostali su sve do osmanlijske najezde – koja ih je uništila – naj-

³ THALLOCY – BARABAS, *Codex diplomaticus comitum de blagay*, Budapest 1897, Dipl. I.

⁴ *Ibidem*, Dipl. XXV.

Sl. 4 Ruševina tornja, unutrašnji izgled

bogatiji feudalci u Hrvatskoj. Akcenat svoje aktivnosti uperili su na sticanje imanja. U vrijeme turske invazije ponijeli su, braneci svoje posjede, na svojim leđima znatan teret borbi na Krajini, koja se krajem XV i početkom XVI vijeka formirala baš na njihovim posjedima oko Sane i Une. Svakako, u tom presudnom i krvavom rvanju imao je i Blagaj značajnog udjela, ali o tome izvori šute.

Postanak Blagaja na Sani pada u doba najveće moći Babonića, negdje početkom XIV vijeka. I sačuvana arhitektura u svojim najstarijim oblicima (toranj) neće biti starija od XIV stoljeća. Knez Radoslav (umro je čini se prije 1330) prvi je Babonić koji nosi naslov *de Blagay*.⁵ To je ujedno i prvi spomen Blagaja na Sani (1330).

Ne znamo da li je na ovom *par excellence* obrambenom položaju od ranije postojao neki preromanički kaštel, ali je to vjerojatno. Prvi vodičanski knezovi (Vodicu su Babonezi dobili 1197) imali su osim dvora i tornja u Vodici (sada razvalina Đurića-kula u Vodičevu Donjem)⁶ i drugih utvrđenja na svom novom sansko-vodi-

⁵ »... *comitis Duymī filii Radozlai de Blagay*...«, iz čega izlazi da se već spomenuti Radoslav pisao »*de Blagay*«, što bi postanak Blagaja pomaklo u sam početak XIV stoljeća, ako ne i ranije; *ibidem*, Dipl. LXXXVII iz 1370. godine.

⁶ Ruševina leži na onizoj terasi iznad jednog manjeg potoka na području zaseoka Đurići, u Vodičevu Donjem, u općini Bosanski Novi. Bolje je sačuvan sjeverozapadni ugao objekta s potezima zidova od 2 do 4 metra dužine i do 7

Sl. 5 Ruševina tornja, vanjski izgled

čansko-dubičkom posjedu, od kojih se Dubica spominje 1278, a Novum castrum (ruševina Starog Novog na Kulskom brdu u Bosanskom Novom) 1258, a Kostajnicu su dobili istom 1424. godine.

Prošlost Blagaja slabo je poznata. U izvorima ima tek nekoliko podataka. U inače bogatom arhivu blagajskih knezova spominje se

metara visine. – Navodimo da se na području nekadašnje dubičke župe nalazi više ostataka srednjovjekovnih lokaliteta, koji su u većoj ili manjoj mjeri zavisili o Blagajskim, kao što su utvrde Oštra glavica u s. Mrakodolu, Gradina u Taviji, Gradine u Gornjoj Slabinji, Žujića gradina u Svodni – grad u Svodni spominje se 1256, Zidina u Gradini Gornjoj – vjerojatno razvalina blagajskog (?) grada Prikovrha, ruševina Starog Novog na Kulskom brdu u Bos. Novom i druge. Vrlo su česte ruševine pod nazivom *Crkvina*, s ostacima erkava i grobalja (npr. Cintor u Bačvanima, Crkvina u Svodni, Crkvina u Strigovi i mnoge druge). I toponimi Dvorište (dvor Babonića?) i Knežica, odnosno Knežpolje, odnose se, svakako, na srednjovjekovne institucije.

samo tri puta, i to već krajem srednjeg vijeka (1471, 1485. i 1504), dakle u vrijeme kada već opada značaj burgova. Kada su 13. lipnja 1471. – negdje u gustim slavonskim šumama kastelan Pavao i Augustin Šipek, *familiares* slavonskog vlastelina i susjeda blagajske Poljane, Ladislava od Zemče, u zaplotnjačkom napadaju orobili blagajskog službenika (»*familiarem dictorum exponentium . . .*«) Ivana Draškovića, s dragocjenostima i novcem, propadoše i blagajske povelje što ih je on nosio u čazmanski kaptol »*pro transumpendis et rescribendis*«. S izgubljenim ispravama nepovratno je nestalo i podataka o Blagaju.⁷

Da ni blagajski knezovi nisu bili ništa bolji, pokazuje iduća zgoda iz povijesti Blagaja. Po naređenju Stjepana i Mihajla Blagajskog poharali su 1485. njihovi kastelani Mihajlo Janković od Petrovljana i Ilija Merkohelić posjede kneza Petra Zrinjskog na susjednoj gospoštiji grada Zrinja, a otetu stoku (porcos et scrophas), dotjerali u »*castrum Blagay*«. Tužba kneza Zrinjskoga puna je podataka o svakojakim nasiljima (od 1483. do 1485) što su ih blagajski ljudi izvršili nad njegovima jobagionima i kmetovima.⁸ Historija feudalizma – ne samo našeg – puna je takvih nasilja svake vrste, pri čemu su stradavali najviše oni najslabiji, kmetovi (*rusticusi*) i građani (*castrenses*). Sticanje imanja (pošto-poto) i lična hrabrost, skopčana s raznim pretjeravanjima, nasiljem, pa i svireposti, bile su – po Thalloczyju – karakterne crte i vodičanskih Babonića.⁹

Blagaj se spominje još jednom, i to 1504. godine, kada su Blagajski bili osuđeni na gubitak svih posjeda, jer su se tobože služili lažnim ispravama da dokažu svoja posjednička prava (»*iura possessionaria*«).¹⁰ Presuda nije nikad izvršena. dapače su Blagajski već 1507. dobili od Vladislava II potvrdu na imanje Stojmerić.

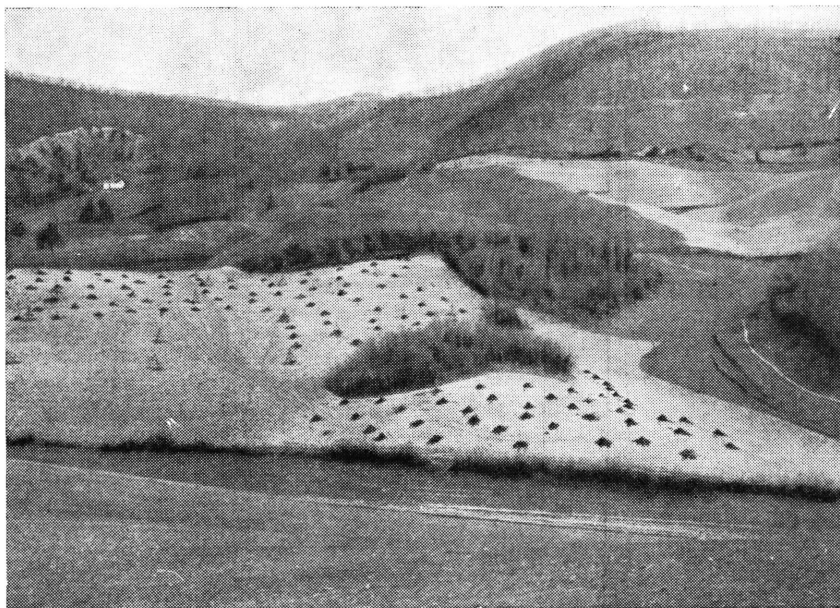
Uskoro se i Blagaj našao u vrtlogu ratnih strahota. Odmah iza pada Jajačke Banovine (1528) pojačali su Turci svoje napade na hrvatsko Pounje. Jedan po jedan padoše gradovi Dubica (1538),

⁷ »... *certas literas regales et literalia instrumenta factum castrorum eorundem Blagay et Oztrasaczy . . .*«, Dipl. CCII.

⁸ Dipl. CCX.

⁹ Historička istraživanja o plemenu goričkih i vodičkih knezova, Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1897, str. 380. ISTI: Die Geschichte der Grafen von Blagay, Wien 1898. (original na mađarskom), kao i opširan uvod u Codex diplomaticus comitum de Blagay, Budapest 1897. U sva tri navedena djela priložena je fotografija Blagaja, ali mora da se radi o nekoj zabavi jer slika – čini se – ne prikazuje Blagaj. (Up. i Šufflay, Iz arhiva Blagajskog, Vjesnik kr. hrv. slav-dalm. Zem. arhiva, Zagreb 1906. Up. i KLAUČ, Hrvatski hercezi i bani za Karla Roberta i Ljudevita I, Rad 1900, 142.

¹⁰ Zanimljiva je ova isprava i zbog toga jer se u njoj nabrajaju svi tadašnji posjedi Blagajskih: »... in castris Blaga, Bruman, Ostrosacz et Thoron (Blagajski Turanj na Korani) nec non castellis Boyna, Othok, Bussevitz vocatis simul cum oppidis, villis et possessionibus ad eadem castra et castella pertinentibus, omnino in comitatu Zagrabiensi existentibus . . .«, Dipl. CCXXV.

Sl. 6 »Crkvina« pod gradom

Kostajnica i Novi (1557), Bušević (1558), Otoka (1565) i Bila Stina (1575), nekad blagajski gradovi. U jednom zapisu bosanskog ljetopisca fra Nikole Lašvanina navodi se da su Turci zauzeli Blagaj već 1512. godine, što je svakako prerano. Bit će da je Lašvanin zabilježio neki napad Turaka, što je možda rezultirao i privremenim padom Blagaja, koji je pao negdje iza 1530, ne prije.

Blagajski su svoje posjede branili od turskih napadaja koliko su mogli. Svu napetost i jezu apokaliptičkih zbivanja oko Blagaja impresivno ilustrira predaja koju smo nedavno zabilježili u Blagaju.

Po toj legendi kulu u Dervišima sagradio je ban Jelačić. Jednom je ban bio odsutan, kad naiđu strani, nepoznati ljudi i zatraže kruha. Banica ih pusti u grad i obeća kruha ako joj nacijepaju drva. Neznanci nacijepaju drva i dobiju kruha, ali prije nego će otići, urežu sjekirom u zid kule neke nerazumljive znakove. (Uto se i ban vratio pa kad je ugledao tajanstvene znakove na kuli, probljedi i sav preplašen upita banicu tko je dolazio u grad. Banica mu ispriča što se dogodilo. Ban joj predbaci i reče: »Znam tko je to bio. Propadosmo. Moramo bježati«. – Odmah se stanu spremati za bijeg. Ban naredi da se pod kulom iskopa lagum, pa ga zaspe baru-

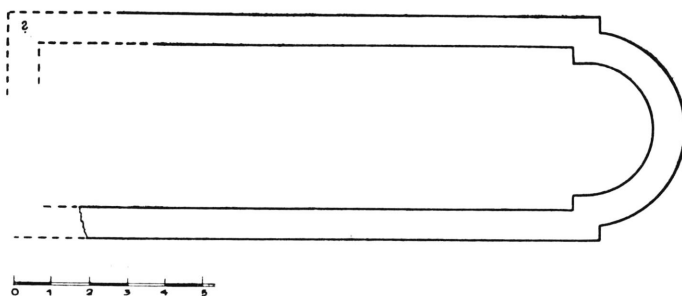
tom. Bježeći prema Vodičevu i Savi, zasipao je barutom i put, tako da je iza njega ostajao trag od baruta. Pošto su odmakli od kule, zapali barut i digne kulu zajedno s Turcima koji su je opsjedali.

Kao da je nečeg satanski simboličnog, a u isto vrijeme i tragičnog, bilo u onom tajanstvenom dolasku nepoznatih ljudi – uhoda – i onom zloslutnom ispisivanju zagonetnih znakova. Iz čitave priče izbija jezovita atmosfera postepenog turskog osvajanja i stalne napetosti u kojoj su ljudi živjeli da konačno u naglom, paničnom strahu radije u zrak dignu kulu otaca nego da je prepuste neprijatelju.

*Aj turne moj lipi,
Lipi ter prostrani . . .*

Napokon, skrešeni i ekonomski uništeni, Blagajski su se povukli na svoja kranjska imanja, gdje su se uskoro germanizirali.¹¹

Posljednji hrvatski Blagaji časno su i do kraja izdržali na Krajinu. Knez Franjo Blagajski sam brani svoje gradove. G. 1557. pi-

Sl. 7 Tlocrt grobljanske kapele na Crkvini pod gradom, koliko se mogu bez otkopavanja pratiti zidovi.

sao je iz svog Brubna generalu Lenkoviću: » . . . *nelka zna w. m, da owo darcha danaz tri zta kony pod grad nas Otok i pred nym ye bil Hwzeyn begh Malkochbegowych . . . Zlwga w. m. Ferenacz Vrsin, wykowychny gozpodin od Blagaya*«. ¹² Već iduće godine izgubiše Blagajski Bušević, pošto je kaštel bio prethodno spaljen, a 1565. i Otoku. Godine 1574. povjeriše hrvatski staleži knezu Franji obra-
na prekokupskih krajeva.

¹¹ Posljednji od njih, grof Ludwig Gregor Blagay, umro je 1897. a hrvatska je grana izumrla sa Stjepanom, knezom Blagajskim, 1598.

¹² LOPAŠIĆ, Bihać i Bihaćka Krajina, Zagreb 1943, str. 244 – izvornik u Lopašićevoj zbirci. Up. i Lopašićevo djelo: *Oko Kupe i Korane*, passim. Oba djela obiluju podacima o knezovima Blagajskim i njihovim gradovima (passim).

Stjepan Blagajski moli 1587. da mu se dodijeli krajiška konjička pukovnija. Iste ga godine general Josip Turn preporuča za krajiškog kapetana. Stjepan je kao posljednji od svoga roda, od hrv. Blagaja, poginuo u sukobu s Turcima 1598. kod Zvečaja i svojom smrću na bojnopolju zaključio povijest hrv. Babonića Blagajskih.¹³

Turci su u Blagaj na Sani postavili posadu koja se tu spominje 1555,¹⁴ a na opustjele posjede Blagajskih naselili su novo stanovništvo. Po jednoj vijesti iz 1696. – čini se – da su Turci još tada držali Blagaj (ili su se privremeno koristili njime). Te su godine banske čete – između mnogih naselja i gradova u Turskoj Hrvatskoj – poharale i »castellum Blagay cum civitate«.¹⁵ To je i posljednji spomen o Blagaju. Otad su u nepuna tri stoljeća – ljudi i vrijeme učinili svoje. I prošlost je pala u zaborav. Od nekad lijepog burga – danas još strše samo ostaci *Derviš-kule* – kao nijemo svjedočanstvo prohujalog vremena. *Mru kraljevstva, mru gradovi...*

Odmah ispod grada, u dolu, sa sjeverne strane, nazire se usred njive zv. Crkvina ruševina ceterijalne kapele Blagajskih, zarsla u šikaru i drač. Konture zidova, koji su najvećim dijelom iskričeni, mogu se još djelomično pratiti. Prema podacima iz literature, oko crkvice se prostiralo groblje s velikim kamenim pločama, koje su raznesene, osim dva fragmenta. (Svuda po njivi i šikari leže rasure kosti nekad silnih Babonoga i njihove družine.) Radminski je ovdje još vidio 15 ploča.¹⁶ Blizu ove ruševine izoran je – po Rad-

¹³ LOPAŠIĆ, Spomenici Hrvatske Krajine I, Zagreb 1889 – gdje se nalaze i drugi podaci o Franji i Stjepanu Blagajskom. Up. Oko Kupe i Korane, str. 55, 56. i 57.

¹⁴ KREŠEVLJAKOVIĆ, Novi podatak o povijesti grada Blagaja na Sani, Naše starine VI, str. 35. Nahija Blagaj (od 1551. zajedno s Bilajom kao nahija BILAJ – BLAGAJ) ne spominje se u turskim izvorima prije sredine XVI v., što može biti u prilog samo našem datiranju pada Blagaja istom poslije 1530., up. ŠABANOVIĆ, Bosanski pašaluk, str. 56. i 154. Po Lopašiću držali su Blagajski Blagaj još 1530., a Turci ga ugrabiše oko g. 1540. (Oko Kupe ..., str. 55), a Jugoslavenska enciklopedija (s. v. Babonići) pad Blagaja stavlja u g. 1532. Kreševljaković i Šabanović, oslanjajući se na vijest ljetopisca Lašvanina, uzimlju 1512, što je prerano.

¹⁵ LOPAŠIĆ, Spomenici Hrvatske Krajine III, str. 11–12, gdje se daje popis mjesta što su ih hrvatske čete poharale u ratu 1693–1696. Podatak nije iskorišten u literaturi o Blagaju.

¹⁶ O nekojim prehistoričkim i rimskim građevnim ostancima u području rijeke Sane u Bosni, GZM 1891, str. 443. Radminski je mislio da je opeka koja se izorava iz ruševina crkve na Crkvini rimske proizvodnje, pa je zaključio »da je u polju kod Derviša bila rimska naseobina«, valjda uz cestu što je vodila iz doline Japre prema Kostajnici. Potrebno je ispraviti podatak zaslužnog arheologa, jer se ne radi o rimskoj, nego o srednjovjekovnoj cigli ugarske provenijencije (slična današnjoj, samo nešto tanja). U vezi s tim potrebno je korigirati i zaključke koji su se tu i tamo izvodili u arheološkoj literaturi. Zaključak o cesti može imati opravdanja, ali to onda nije poznata »via exercitulis« srednjeg vijeka, koja se, mislim, držala Une. – Za mač v. Radminski, Arheološki leksikon (rukopis u Zavodu za zaštitu spomenika kulture SR BiH) s. v. Derviši. Mač se ne vodi u inventaru Zemaljskog muzeja u Sarajevu.

Sl. 8 Pogled na Branič-kulu

minskom – jedan srednjovjekovni mač, koji se navodno nalazi u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Ovdje je 1934. kopao novljanski župnik dr Purk, ali nam rezultati nisu poznati.

Grad je nedavno pretrpio značajna oštećenja. Navečer 26. marta 1965. godine za vrijeme oluje koja je zahvatila ovaj kraj udario je grom u ruševinu branič-kule. Od udara groma je srušena polovina kule, tako da joj sada visina iznosi samo oko 10 m. Time je nanesen vrlo težak udarac jednom od najljepših romanččkih donžona u BiH.

Ivo Bojanovski